

STUDIUL JURIDICO-ISTORIC CU PRIVIRE LA DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI RELIGIOS ȘI TEOLOGIC ORTODOX

Drd. Andrei-Cristian PĂTRAȘCU

Școala Doctorală de Teologie Ortodoxă „Sf. Nicodim”,

Universitatea din Craiova

andreicpatrascu@gmail.com

ABSTRACT: Legal-historical study regarding the development of Orthodox religious and theological education.

The legislative and historical contributions regarding the cults recognized in Romania were complex and followed a difficult path, marked by difficulties in respecting their rights. In this sense, we wanted to present a part of these legislative norms in an accessible way, accompanied by historical moments relevant to the development of Orthodox religious education. The legal and historical comments offer a perspective on the organization and functioning of the first catechetical schools and oriental theological institutes from the first centuries, as well as on the subsequent evolution of religious schools, seminaries, institutes and theological academies, up to the Faculties of Theology in the current Romanian space.

Keywords: *confessional education, religious cults, laws, organization and functioning.*

În loc de introducere

Care este semnificația istorică și juridică a învățământului religios și teologic în contextul ortodox? De asemenea, cine este considerat primul învățător al lumii și care sunt primele instituții de învățământ? Sunt cele două întrebări la care vom încerca să răspundem în continuare, prin aprofundare unor aspecte teoretice esențiale. Analiza noastră va lua în considerare diverse perspective și va oferi o viziune comprehensivă asupra subiectului. Scopul demersului este de a clarifica punctele cheie și de a facilita înțelegerea acestora. Vom explora implicațiile teoretice și practice ale acestor întrebări și vom identifica soluțiile eficiente.

Putem afirma că în epoca noastră primul Învățător este însuși Mântuitorul Iisus Hristos, care își începe activitatea Sa învățătoarească prin predicare, prin învățarea popoarelor în lumina Sfintei Scripturi. Două pasaje scripturistice sunt relevante în acest sens, primul în Evanghelia după Ioan când I se spune *Rabbi*¹, iar al doilea la Sfântul Evanghelist Matei care ne spune că, la auzul cuvintelor, Hristos răspunde „*Voi mă numiți pe Mine Învățătorul și Domnul și bine ziceți, căci sunt*”². În fapt, învățământul religios și teologic din zilele noastre are o trimitere scripturistică, neotestamentară chiar la același Evanghelist Matei. Aceasta este piatra de temelie a ceea ce va însemna ulterior catehumenatul, apoi tipărirea cărților bisericești, școlile din mănăstiri, marile academii sau universități teologice și chiar școlile parohiale de astăzi. Cuvintele sunt ale Mântuitorului, care spune: „*Și se va propovădui Evanghelia aceasta a împărăției în toată lumea spre mântuirea tuturor popoarelor*”³ și poate teologii sau cei ce cercetează Sfânta Scriptură ar zice și de imperativul *Mergeți și învățați toate neamurile*⁴, care îndrăznesc eu să spun că este prima delegare a unui învățător în comunitate.

Desigur, chiar dacă mărturiile nu sunt atât de numeroase, predicarea apostolilor nu era atât de atractivă pentru toți, așa cum învățământul de astăzi nu mai este atractiv, în majoritatea domeniilor, însă este unul necesar. La fel și apostolii, nu încercau să își facă prieteni noi, în sensul uman, ci își doreau prieteni cerești, mântuiți alături de ei prin învățarea scripturilor. Aici amintesc un moment care, personal, mereu m-a ajutat să motivez studiul intens, dar și munca pe care trebuie să o depui pentru dobândirea de cunoștințe, acesta fiind cel din Troa,⁵ atunci când marele Pavel predicând, povestind scripturile cu cuvinte deosebite și explicându-o celor ce erau de față, un tânăr, iar accentul cade aici pe o persoană aflată în prima parte a vieții, iubind cuvintele lui Pavel, deci iubindu-L pe Hristos, a adormit și a picat de la fereastră unde stătea. Intrând puțin într-o altă sferă, mai biblică despre acest moment, aș vrea să amintesc în câteva rânduri despre acest moment. Astfel, conform mai multor comentarii la Faptele Apostolilor, Eutih, acest tânăr, căruia i-am traduce numele ca *norocos*, a picat de la o înălțime cam de trei etaje, deoarece locurile de catehizare, în care apostolii

1 Ioan XIII, 13-14.

2 Matei XXII, 8-10.

3 Matei XXIV, 14.

4 Matei XXVIII, 19, 20.

5 Fapte XX, 8-12.

se întâlneau cu comunitățile, erau în spații mari, iar spațiile de acest fel se găseau doar la etajele superioare sau chiar în mansarda caselor. Cu toate acestea, tânărul nu pățește nimic, deși este luat ca și mort de unde căzuse, Cu toate acestea, a doua zi, în zori, îl regăsim venind la frângerea pâinii unde erau Pavel și ceilalți împreună cu el. Nu este conceput, și asta am vrut să dovedesc până aici, ca în biserică să fi existat, din primele secole, creștini neînvățați, acești creștinii fiind cei ce pot aduce la adevărata credință și pe alții, păgânii convertindu-se prin ei.

Revenind la subiectul nostru, aș dori să discutăm puțin despre semnificația inițială a acestui dar al învățaturii, această harismă, căci Dumnezeu a pus în biserică „*întâi apostoli, al doilea profeți, al treilea învățători...*”⁶, iar acum, apostolii nu mai sunt, profeții nu mai există, însă învățătorii sunt cei care vor continua să fie până la sfârșitul veacurilor, fiind lianți ai comunităților, exemple de bună practică și oamenii cu sfat bun ”*pe când apostolul este misionarul profesionist, iar profetul organul inspirat care prezice, revelează, ceartă și sfătuiește, didascălul este, așa cum arată și numele, învățătorul propriu-zis al comunității, cel care se ocupă mai îndeaproape cu problemele de credință și doctrină*”⁷.

Din păcate, nu se cunosc detalii exacte despre activitatea învățătorilor din primele secole. Cu toate acestea, se crede că rolul lor era de a explica, clarifica și aprofunda cuvintele apostolilor. Ei nu repetau pur și simplu predicile apostolilor, ci le sedimentau. De asemenea, este important de menționat că nu toți cei care se botezau rămâneau creștini sau credeau pe loc. Unii erau doar spectatori, iar cuvântul nu ajungea în inimile lor. Chiar și cei botezați se puteau lepăda de credință și deveni păgâni. Învățătorii aveau rolul de a răspunde la nedumeririle și controversele interioare ale credincioșilor și de a purta discuții îndelungate pe teme morale, de conduită sau chiar despre învățătura de credință.⁸

Unele opinii⁹ sugerează că acești învățători au fost instruiți de Sfântul Apostol Pavel, care era preocupat de înțelegerea, repetarea și aplicarea predicilor apostolilor, într-un mod concret și organizat. Consi-

6 I Corinteni, XII, 28.

7 Teodor Popescu, *Primii didascăli creștini*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1932, p. 5.

8 *Ibidem*, p. 13.

9 Eugène de Faye, *Études sur les origines des Églises de Tage apostolique* Ed. 1909, Paris, Hachette Bnf, 2023, p. 264.

derăm că acest dar a apărut odată cu Pogorârea Sfântului Duh, iar acești învățători nu au fost plasați sau numiți în comunități, ci, prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu, acest fapt s-a împlinit, deoarece o astfel de credință, cu astfel de dogme, norme și moralitate nu putea funcționa altfel. Importanța lor era covârșitoare, învățământul creștin al primelor secole avea nevoie de acești oameni care se dedicau cuvintelor Scripturii. Cu alte cuvinte, trebuiau să existe, pentru că trebuiau să fie învățați să explice și să interpreteze legea veche în lumina celei noi, pentru a descoperi noile adevăruri de credință.

Răspândirea cuvântului lui Dumnezeu se realiza încă pe cale orală, iar abia după secolul al II-lea s-a stabilit canonul scripturistic. Deși cărțile veterotestamentare erau la îndemâna creștinilor de atunci, putem începe să prezentăm ceea ce a însemnat opera învățătoarească și prin învățăturile scrise, având ca punct zero primul catehism cu cele mai vechi prevederi despre moralitate și alte chestiuni de credință, în afara celor dogmatice, prin „*Învățătura celor doisprezece apostoli*”¹⁰.

Complexitatea acestor primi profesori ai creștinismului este esențială pentru istoria bisericii noastre. Misiunea inițială a *didascărilor* dinaintea botezului a fost preluată ulterior de clerici, lectori și chiar de diaconițe. Apariția *didascărilor-catehumeni* demonstrează necesitatea învățătorilor chiar și după primirea botezului de către catehumeni.¹¹

Așadar, este evident că răspândirea creștinismului a necesitat organizarea unor spații adecvate pentru învățare. Această nevoie nu se datorează doar numărului mare de oameni care s-au convertit, ci și faptului că mulți dintre aceștia erau intelectuali care aveau nevoie de lămuriri și de întărire a credinței lor. Controversele cu filosofii timpului (Cels, Lucian de Samosata, Porfiriu ș.a.) au evidențiat necesitatea organizării unui învățământ cu școli creștine teologice. Prin urmare, după secolul al II-lea, având în vedere că lucrurile erau destul de relaxate în ceea ce privește primirea la credință, s-a instituit un fel de noviciat de câteva luni, urmând să fie extins până la trei ani de studiu și catehizare.¹²

10 Eugene Jacquier, *La doctrine des douze Apotres et ses enseignements*, Paris, 1981, p. 258.

11 Teodor Popescu, *op.cit.* p. 28.

12 Pr.prof. Dumitru Călugăr, *Catehetica*, ediția IV, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2005, p. 28.

1. Instituționalizarea învățământului teologic

Necesitatea instituționalizării învățământului a devenit evidentă odată cu apropierea și primirea în creștinism a unor personalități marcante ale vremii. Astfel, a apărut mica școală organizată de Sfântul Martir Iustin Filosoful, chiar în casa acestuia, care poate fi considerată o școală particulară a vremii. În scurt timp, această școală a fost oficializată, iar prima școală catehetică a fost înființată la Roma, unde primul învățător a fost Tațian Sirianul, unul dintre marii apologeți creștini, cunoscut în secolul al II-lea.

Din nefericire, la fel ca în zilele noastre, se formase această mândrie de a studia în școlile de prestigiu, care erau păgâne, erau școli înalte care nu aveau un duh al lui Dumnezeu, în care tinerii/adolescenții nu erau învățați tainele credinței, ci erau împinși spre a defăima tot ce era sacru și a sluji profanului, fiind foarte apreciat acest comportament. Acest fapt îl întâlnim într-una dintre scrisorile adresate nepotului Sfântului Ierarh Grigorie, numit Nicobul cel Tânăr, fiul surorii sale Gorgonia. Tatăl acestuia, un erudit creștin, transmite către fiul său, ce urma încet, dar sigur, tendințele vremii, următoarele:

„Pleacă, fiul meu, pleacă departe; trăiește cu bucurie, cu speranță și sănătate, mergi unde te atrage dorința ta: la cântările privighetoarei antice, la cetatea unde se învață legile, la Alexandria unde atâția oameni s-au întors bogați de știință... Dar să ai conducător al vieții și al studiilor tale pe Hristos, acest cuvânt viu pe lângă care elocvența ta este nimic”¹³.

Până la jumătatea secolului al II-lea, din păcate, istoriografia nu a păstrat însemnări despre dezvoltarea și funcționarea acestor instituții de educație. Însă, chiar dacă acest fapt nu este menționat exact, credem că sigur pe lângă marile centre romane existau, atât la Roma sau în Ierusalim, dar și în Antiohia. Cu toate acestea, după Panten, marele filosof stoic și a ucenicului său Clement Alexandrinul, nu se putea învăța știința scripturilor fără dobândirea și înțelegerea științelor păgâne, însă, Origen este cel care dezvoltă și structurează învățământul teologic al primelor secole. Modelul acestuia era împărțit în două, astfel că prima parte cuprindea artele libere – gramatica, retorica și dialectica, dar și aritmetica, geometria, astronomia și muzica¹⁴, iar cea de a doua parte aprofunda teologia creștină,

13 Pr. Bulacu Mihail, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1928, p. 19.

14 Ovidiu Drâmba, *Istoria Culturii și Civilizației*, București, Editura SAECULUM I.O., 2000, vol. 3, p. 98.

cunoștințele religioase fiind mult îmbunătățite, după modelul acestuia în Alexandria.¹⁵ Așa se face că până astăzi, școala alexandrină a lui Origen, însă cu idei preluate și de Clement ulterior, a reușit să dezvolte pentru interpretarea Sfințelor Scripturi metoda alegorică¹⁶.

O altă școală catehetică ce merită amintită, ca fiind începutul învățământului teologic și religios de astăzi, este Școala din Antiohia, ce a reușit să rivalizeze cu cea din Alexandria. Cunoscută, se face însă suficient de târziu, spre jumătatea secolului al III-lea, în timpul conducerii ei de către filosoful asirian Lucian de Samosata. În contextul rivalității cu școala alexandrină, metodele de interpretare a Sfințelor Scripturi practicate la Antiohia se diferențiau semnificativ de alegorismul alexandrin. Astfel că, exegeza biblică a fost dezvoltată și practică la Antiohia. Deși prima școală alexandrină a produs personalități marcante în rândul bibliștilor, Antiohia rămâne renumită pentru exegezele biblice monumentale și pentru cuvântările și omiliile teologice ale Sfântului Ioan Gură de Aur.

Cu toate acestea, apare și o a treia școală marcantă pentru primele trei secole creștine, căci după izgonirea lui Origen și venirea sa în Cezareea Palestinei, prin organizarea sa minuțioasă și prin laborioasa sa muncă de profesorat catehetic și de studiu a Sfințelor Scripturi, ne lasă nouă astăzi pe un alt mare părinte al bisericii. Nu putem aminti în această perioadă de Ioan Hrisostom și să trecem cu vederea pe marele Sfânt Grigorie Teologul. Definitoriu este cuvântul său la finalizarea studiului cu Origen, care spune: „*El forma atât partea superioară, cât și pe cea inferioară a sufletului; pe cea superioară cu dialectica, pe cea inferioară cu științele naturii. Ne învăța fizica, acea știință înaltă și admirată de toți și celelalte discipline la fel de importante ca: geometria, dragă tuturor, ale cărei date nu pot fi puse la îndoială și astronomia, știința înălțimilor*”¹⁷, observând de aici interesul și implicarea spre studiu, a celor de ambele părți.

15 Eusebiu de Cezareea, „*Scrieri partea întâi, Istoria Bisericească Martirii din Palestina*”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 13, trad. de Pr. Prof. T. Bodogae, București, EIBMBOR, 1987, p. 82.

16 Aceasta este o metodă de interpretare în care se insistă asupra semnificațiilor spirituale ale Cuvântului lui Dumnezeu. Se pune în valoare polisemia biblică, bogăția de sensuri pe care o au cuvintele scripturistice dincolo de cele literare.

17 Sf. Grigorie Taumaturgul și Metodiul de Olimp. *Scrieri*, „*Discursul Sfântului Grigorie Taumaturgul, adresat lui Origen, în Cezareea Palestinei*”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 10, trad. de Pr. Prof. Constantin Cornișescu, București, EIBMBOR, 1984, p. 26.

Comunitatea creștină din primele secole se considera o școală, primind învățăturile de la un singur Învățător, Iisus Hristos. Învățământul nu era unul al scribilor, ci al autorității învățătoarești, iar apostolii erau martorii¹⁸ momentelor istorico-religioase. Aceștia nu erau chemați să memoreze, ci să trăiască cu El cele întâmplate. Astfel, primii teologi ai vremurilor neotestamentare sunt apostolii, cum frunmos mărturisesc cântările *Cincizecimii* „*făcând pescarii să devină teologi*”. Prin aceste puține remarci am încercat să rezum ceea ce înseamnă de fapt predarea disciplinelor teologice, căci nu este vorba doar despre o transmitere a învățăturilor, a dogmelor, a tradiției, ci mai mult de atât este o interpretare a tuturor acestor aspecte liturgice, canonice, istorice, omiletice, dogmatice și a celorlalte discipline, într-un mod de a deveni accesibil tuturor societăților și culturilor, așa cum avem exemplul Sfântului Apostol Pavel¹⁹.

În urma celor prezentate, episcopii sunt cei care continuă această lucrare de învățământ a bisericii după primele secole creștine. Cuvintele nu ne aparțin, ci sunt ale măritului Irineu de Lyon²⁰, care în puține cuvinte, dar sistematizate și pe înțelesul tuturor ne spune că episcopilor le-a fost încredințată grija bisericii, iar învățătura a ajuns până în vremea noastră fără vreun document scris, datorită transmiterii acestora pe cale orală. Funcția de învățător al poporului este strâns legată de cea a episcopatului și a arhieriei, deoarece succesiunea apostolică le include pe ambele.

Toate aceste cuvinte despre moștenirea pe care ne-au lăsat-o nouă apostolii și sfinții părinți vin în contextul de a vedea mai clar cum s-au dezvoltat, și mai ales, pe ce baze, primele școli teologice²¹ ortodoxe din perioada

18 Luca, 24, 48 – „*Voi sunteți martorii acestora*”.

19 I Corinteni, 9, 20-22 „*Cu iudeii am fost ca un iudeu, ca să dobândesc pe iudei; cu cei de sub lege, ca unul de sub lege, deși eu nu sunt sub lege, ca să dobândesc pe cei de sub lege; Cu cei ce n-au Legea, m-am făcut ca unul fără lege, deși nu sunt fără Legea lui Dumnezeu, ci având Legea lui Hristos, ca să dobândesc pe cei ce n-au Legea; Cu cei slabi m-am făcut slab, ca pe cei slabi să-i dobândesc; tuturor toate m-am făcut, ca, în orice chip, să mântuiesc pe unii*”.

20 A se vedea Sf. Irineu de Lyon, *Împotriva ereziilor*, cartea a IV-a.

21 Deși putem spune că nu face parte din tema noastră, trebuie să explicăm pe scurt acest termen de „*teolog*” și „*teologie*” – deși acesta nu este un termen pe care să-l găsim în Sfânta Scriptură și nici la apostoli, a intrat în tradiția bisericii de la Sfinții Părinți, primii care l-au folosit, însă avea un sens diferit de cel folosit astăzi, căci definea persoana care avea speculații teologice, însă cu o gândire păgână. Athenagora al Atenei este cel care folosește pentru prima oară termenul ca persoană ce crede în Dumnezeu Treimic, urmat fiind de Clement al Alexandriei și în mare măsură îi revine dreptul de părinte al sensului

modernă. Fundamentele lumii moderne vin cu mare risc de a lăsa credința și tradițiile în urmă, de fapt, mulți cred că trăim în era post-creștinismului, pentru că fundamentele noi sunt unele chiar opozabile credinței creștine și moralității, eticii creștine, dar mai cu seamă învățăturilor și canoanelor. Învățământul teologic ortodox voia să întâlnească Orientul cu Occidentul, Apusul cu Răsăritul, astfel că apare una dintre faimoasele Academii Teologice. Aceasta este cea de la Kiev a Sfântului Mitropolit Petru Movilă, ce își dorea să concureze cu marele academie din Polonia și Lituania. Ideologia ce fundamenta această academie era de a folosi metodele apusene, păstrând Tradiția Bisericii și duhul acesteia.²²

Însă, odată cu secolul al XIX-lea, mai exact după al II-lea Război Mondial, Academii Teologice au rupt tradiția primelor astfel de instituții de învățământ superior, intrând în universitățile de stat, ori creându-și propriile instituții de învățământ. Singurele rămase cu o tradiție elenă, continuă să fie în Atena și Tesalonic. Cu toate acestea, odată cu adoptarea sistemului apusean de învățământ, teologia a decăzut la statutul unei discipline științifice, alături de multe altele. Deși văzută încă în apus ca *Știința Științelor*, aceasta și-a pierdut aprecierea în rândul învățământului. De asemenea,

de astăzi lui Origen. Prima epigramă celebră este a Părinților trezvitori, care spune: „*Dacă ești teolog, tu te rogi cu adevărat; și dacă tu te rogi cu adevărat ești teolog*”. Diadoh al Foticeei spune: „*Teologia oferă sufletului cele mai mari daruri... unindu-l cu Dumnezeu într-o unire indestructibilă*”. Iar Petru al Damascului spune că teologia este o *răpire extatică*.

Cu toate acestea, legătura dintre studiul nostru și această explicație a cuvântului din perspectiva patristică vrea să arate că, deși vorbim despre o confirmare a „teologului” printr-o diplomă și numirea acestuia „teolog”, doar pe baza unor cunoștințe dobândite în cadrul unei universități, academii, instituții teologice, trebuie să avem mereu în minte regula Sfântului Grigorie Teologul care spune că noi, cei ce teologhisim, trebuie să o facem „*în felul pescarului și nu al lui Aristotel*”.

Însă, cu toate că scripturistic nu există o localizare a acestui cuvânt, trăsăturile pe care le îndeplinește cel ce poartă denumirea aceasta se regăsește în mai multe locuri: cu toate că „*pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut, doar numai Fiul, care este în sânul Său, L-a făcut cunoscut nouă*”, după cuvintele Evanghelistului Ioan 1, 18; ori putem înțelege ca aleși de Dumnezeu, chemarea de a fi teolog, așa cum regăsim în Galateni 4, 9, care spune că *mai degrabă fiind noi cunoscuți de Dumnezeu*; ori la I Corinteni 13, 12 unde înțelegem darul teologiei *căci le vedem pe toate la într-o oglindă, le înțelegem deplin* ș.a. Iar toate acestea se rezumă în patru cuvinte-cheie: Harismă, Taină, Purificare și Isihie – a se vedea studiul „*Educația creștină în Scriptură și la Sfinții Părinți*” al lui Kallistos Ware, episcop al Diocleii, în revista *Studii Teologice*, nr. 4-6, 1994, pp. 83-85.

22 Meyendorff John, „*Educația teologică în epocile patristică și bizantină și lecțiile ei astăzi*”, trad. de Turcescu Lucian, în revista *Studii Teologice*, nr. 4, 1991, p.127.

confundarea, din partea multor teologi, a propriilor lor credințe cu ceea ce înseamnă învățăturile teologice ortodoxe sacre, nu face decât să creeze o ruptură, o breșă în ceea ce se vrea a fi cu adevărat teologul, teologia. Așa cum biserica nu este doar o adunare de oameni în fața Trupului lui Hristos, ci sunt cu adevărat trupul bisericii, în comuniune continuă cu El, așa școala teologică nu poate fi doar un loc pentru exerciții intelectuale, ci trebuie să fie determinată ca un *atelier al vieții creștine*²³.

2. Modernitatea și învățământul religios și teologic

În opinia mea, pentru a înțelege ceea ce urmează, este important să discutăm despre apariția primelor școli de învățământ religios pentru clerici, cunoscute sub numele de seminarii teologice, care au o istorie mai îndelungată decât facultățile de teologie de astăzi, deși, mai târziu, odată cu începutul secolului al XIX-lea, pregătirea viitorilor clerici se realiza în aceste centre de educație religioasă. Deși nu putem afirma că nivelul de învățământ al clerului ortodox din Moldova și Țara Românească era excelent conform standardelor actuale, mulți dintre ei au reușit să învețe să citească și să scrie, chiar și în diverse limbi de circulație din această perioadă. Conform istoriei, științele sistematice de cunoaștere a matematicii, geografiei, istoriei și altele asemenea erau predate în limba greacă de către profesori greci în școlile particulare și domnești din București și Iași. Studiul se baza pe autori clasici, atât profani, cât și bisericești, precum și pe Sfinții Părinți. Ierarhia secolelor XVIII-XIX având o învățatură temeinică și serioasă. De asemenea, educația formală era oferită și pe la casele boierilor, acolo unde pe banii acestora, copiii primeau primele învățături de carte bisericească și cântări bisericești, de la iluștrii învățători. Poate că cel mai potrivit este să amintim și faptul că mănăstirile erau adevărate instituții de învățământ, căci în acestea, cuvioși și cucernici părinți, ce au deprins studiul învățau și pe alții tainele cele mai de seamă ale învățaturii.

Prima școală românească teologică²⁴, cu un învățământ sistematic, este Seminarul Veniamin Costachi din Iași, înființat în anul 1803, așezat fiind atunci la Mănăstirea Socola. Această instituție a funcționat eficient

23 *Ibidem*, pp. 128-130.

24 Pr. Mircea Păcuraru, „*Învățământul teologic seminarial în Biserica Ortodoxă Română*”, în volumul aniversar *Două secole de învățământ teologic seminarial (1803-2003)*, coord. de Pr. Mihai Vizitiu și Pr. Dragoș Bahrim, Iași, Editura Trinitas, 2003 p. 88-92.

timp de peste 85 de ani în această locație, reunind profesori cu vaste cunoștințe în toate domeniile științifice. Cu toate acestea, din cauza unor deficiențe în ceea ce privește infrastructura, școala a fost relocată în Iași, unde se află și în prezent, în vecinătatea Mitropoliei, într-o fostă reședință a Domnitorului Mihail Grigoriu Sturza Voievod. Ca o curiozitate, de la înființarea sa, a primit anual suma de 2500 de lei din vistieria țării, conform prerogativelor domnești.

În Țara Românească au apărut mai multe astfel de școli, aflate sub jurisdicția episcopiiilor înființate, iar actul ce le dădea dreptul de funcționare era chiar o dispoziție votată de Obșteasca Adunare, la începutul anului 1834, la care a participat și Mitropolitul de atunci, Grigorie al Țării Românești, ca președinte al acesteia. În București erau 40 de seminariști ce primeau cazare și hrană zi de zi, dar și îmbrăcăminte, de la Mitropolia de București, așa cum se votase în actul menționat anterior. Localizarea acestuia era la Mănăstirea Antim, fiind deschis în 2 februarie 1836, unde a participat și Domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica Voievod, înconjurat de boieri, de episcopi și de vicarul Mitropoliei Ilarion al Argeșului, deoarece în 1834 Mitropolitul Grigorie încetase din viață. După anul 1840, seminarul a fost relocat la Mănăstirea Radu-Vodă. Cu toate acestea, din cauza condițiilor precare și a tratamentului necorespunzător din acea perioadă, clădirea a fost demolată, iar seminarul a fost mutat în casele particulare ale oamenilor.²⁵

Alte astfel de unități școlare erau: Seminarul Episcopiei de la Buzău și Seminarul Episcopiei de Argeș ce avea fiecare câte 20 de seminariști, fiind inaugurate în august 1836; Seminarul Episcopiei de Râmnic ce avea 30 de seminariști, deschis fiind în anul 1837, la 8 noiembrie, care însă, după evenimentele din 1848, acesta a fost mutat la Craiova, mai exact în 1851, unde Voievodul Barbu Dimitrie Știrbei voia să mute toată Episcopia de la Râmnic, dar nu a mai reușit aceasta. Dar, nu după mult timp, seminarul a fost relocat la Râmnic, unde în 1855-1856 Sfântul Episcop Calinic Cernicanul a refăcut clădirile arse de un mare incendiu. De asemenea, Seminariile Episcopiiilor de Roman și Huși au fost înființate în 1851 și 1852, având la Roman 70 de elevi, iar la Huși 40, după apariția unei noi legi de organizare a învățământului bisericesc, votată de Divan, în 21 septembrie 1851.

25 *Ibidem*, pp. 92-95.

Aflăm dintr-un raport²⁶ al P.C. Arhid. G.I. Gibescu, ce avea funcția de *sub-director* al cancelariei Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei, câteva date importante despre înființarea unei școli de cântăreți bisericești a Mitropoliei. În ciuda eforturilor depuse, numărul elevilor înscriși a rămas scăzut în comparație cu nevoile reale ale bisericii, rezultând într-un raport nesatisfăcător. În anul 1905 aflăm că erau înscriși 28 de elevi, dintre care 14 anul I, 8 în anul al II-lea și 6 în anul al III-lea, iar nevoile reale erau pentru acoperirea a 2000 de strane de biserici, din șapte județe, iar 1033 dintre acestea fiind doar parohi de mir. Particularitățile acestei școli sunt că doi dintre elevii menționați erau agricultori și făceau parte din personalul înrolat în armată, doi erau sergenți de poliție, iar unul era cizmar. De asemenea, este demn de remarcat faptul că aici studiau și elevi veniți de la sate și orașe, demonstrând astfel dragostea lor pentru educație, muzică și biserică. Cu toate acestea, nevoile de citire și gramatică sunt intens evidențiate, ca nevoi ale unei biserici active, deoarece cântărețul, ca și astăzi, este sufletul rugăciunii în bisericile ortodoxe și, din păcate, realitatea de atunci, cu cea de acum se aseamănă foarte mult, puțini fiind cei care reușesc să ajungă la inima credinciosului prin citire și cânt.

3. Legea clerului & nevoile bisericii

Eforturile concertate ale ambelor părți interesate, statul și biserica, au dus la adoptarea Legii clerului mirean și a seminariilor în anul 1893. Această lege a fost ulterior modificată de cinci ori (1896, 1900, 1907, 1909, 1910). Legea propunea forme de organizare, atât pentru cler, cât și pentru unitățile de învățământ bisericesc. În prima parte, legea prevede aspecte despre cler, parohii și epitropii, partea a doua aduce detalii despre îndatoririle pe care trebuie să le îndeplinească clerul, partea a treia prezintă aspecte despre instanțele de judecată a clerului și a celorlalți slujitori, partea a patra se ocupă de normarea metodelor de organizare a seminariilor din țară și, în final, partea a cincea prevedea aspecte despre întreținerea clerului.²⁷

Reorganizarea învățământului seminarial introduce două tipuri de studiu: cel inferior, cu o durată de trei ani, și cel superior, cu o durată de

26 A se vedea „Școala de cântări bisericești de pe lângă sf. Mitropolie a Ungro-Vlahiei”, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7, 1905, pp. 110-116.

27 Nicolae Popovici, *Manuel de Drept Bisericesc Ortodox Oriental cu privire specială la dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române*, Arad, Diecezane ORTROM, 1925, p. 38.

cinci ani. Ulterior, se ajunge la o uniformizare a duratei studiilor, stabilindu-se o durată egală de opt ani pentru ambele tipuri. Astfel, seminariile sunt recunoscute oficial ca instituții de educație publică secundară în Țara Românească. În ceea ce privește slujirea publică a preoților în comunitățile lor și dăruirea lor în serviciul public religios, articolul 255 al legii prevede, pentru prima dată, că fondarea, întreținerea și cheltuielile seminariilor sunt suportate de stat, asigurând astfel încadrarea clerului.²⁸

Un alt aspect important îl oferă datele din anexa 1 la Legea Clerului, ce arată concret care era numărul parohiilor de atunci. Astfel că, existau 2734 parohii rurale și 297 parohii urbane, aspect ce face ca cerințele statului să se schimbe, iar pentru ocuparea posturilor de preot în mediul rural era nevoie de diploma de capacitate, iar pentru cei din mediul urban, să fie licențiați în teologie. Ca o statistică, numărul absolvenților²⁹ a fost în creștere, astfel că, dacă în anul școlar 1894-1895 au absolvit doar 25 de elevi, în 1899-1900 numărul s-a triplat până la 98 de elevi, iar apogeul a fost atins în 1903-1904, când au absolvit 121 de elevi. Numărul licențiaților³⁰ era destul de asemănător, astfel că, în anul 1889 erau 2 licențiați, iar în anul 1900 erau 33, crescând considerabil în anul 1910 când deja absolveau licența 63 de studenți.

Folosind aceeași sursă³¹, într-un calcul rapid, pentru perioada 1894-1913, dintr-un total de 1721 de absolvenți de capacitate, doar 892 au intrat în cler, iar din cei 599 de licențiați, au accesat posturile vacante din parohii și mănăstiri, devenind clerici, doar un număr de 405. Cu toate acestea, după această perioadă, vacantarea posturilor tot creștea, astfel că, la acel moment existau 259 de parohii vacante: 50 în Eparhia Ungro-Vlahiei, 31 în Eparhia Moldovei și Sucevei, 42 în Eparhia Râmnicului-Noul-Severin, 30 în Eparhia Romanului, 27 în Eparhia Buzăului, 14 în Eparhia Argeșului, 27 în Eparhia Hușilor și 32 în Eparhia Dunării de Jos.

Diferența dintre Legea Clerului și datarea acestor rezultate în cifre însumează 21 de ani de continuitate a dezvoltării bisericii, depășind astfel nevoile reale ale acesteia. Numeroase parohii sunt vacante, situație întâl-

28 Pr. Prof. Dragoș Bahrim, „Învățământul teologic seminarial din România. Tradiție și perspectivă” în *Basileia*, nr. 1, 2008, p. 11.

29 Se înțelege numărul absolvenților de la Seminarul Central din București, de la Seminarul Sf. Nifon și de la Seminarul Veniamin Costachi.

30 Singura Facultate de teologie care funcționa era cea de la București.

31 „O socoteală” în revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 2, 1914, pp. 142-155.

nită și în prezent, iar autorul acestui studiu bine documentat își exprimă îngrijorarea cu privire la numărul redus de absolvenți în raport cu cerințele educaționale și la situația în care fiecare sat va avea propria biserică, iar fiecare oraș va avea mai multe astfel de lăcașe de cult. Considerăm că momentul actual, începutul secolului al XXI-lea, confirmă temerile autorului, evidențiind nevoia de clerici bine pregătiți, în contrast cu posturile vacante existente în cadrul cultelor, în special în zonele rurale defavorizate.

4. Primele școli și academii teologice de pe teritoriul României

Conceptul de școală publică, cu învățământ public, a apărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind înființată în București. Primele forme consolidate de școli erau în mănăstiri (Tismana, Cozia, Cotmeana etc.), însă documentele vremii, inclusiv cele din cancelaria domnească, erau scrise în slavonă. Exista o nevoie stringentă de tineri capabili să scrie și să devină gramatici ai cancelariei. În urma apariției tiparului în Principatele Unite, a crescut necesitatea înființării unor tipografii. Astfel, au apărut primele organizări de școli tipografice, unde monahi iscușiți predau cititul slavonesc și, mai târziu, grecesc. Cu toate acestea, nevoile erau în creștere, iar lipsa modului de dobândire a acestor cunoștințe teologice și de rit a dus la crearea unor astfel de forme de studiu organizat. Deși, după evenimentele din 1750, când în București au început să apară profesori francezi și greci, limba slavonă a continuat să se impună, fiind urmată ulterior de limba română.

În câteva cuvinte, dar sper eu de interes, voi prezenta câteva aspecte istorice despre ceea ce a însemnat Școala domnească de la Biserica Sf. Gheorghe-Vechi din București, conform cercetării remarcabile a reputatului istoric bucureștean George Potra.³² Școala domnească și-a pus amprenta pe aproape trei secole de existență, de la început de secol XVII, până la mijlocul secolului al XIX-lea. În ciuda numeroaselor modificări aduse programei și organizării, aceasta devine o instituție de învățământ recunoscută, unde tineri, chiar din sud-estul continentului european, veneau aici să studieze limba slavonă. Cu toate acestea, se presupune că această școală a existat cu mult mai devreme, pe baza unui document, un raport scris, adresat domnitorului (*anafora*³³) de către mitropolitul țării care spu-

32 George Potra, „Școala Domnească de slovenie de la Biserica Sf. Gheorghe-Vechi din București”, în revista *Glasul Bisericii*, nr. 9-10, 1961, pp. 837-862.

33 Cf. *Arhiv. Stat. București, Achiziții noi, CLXX-11, apud. George Potra, „Contribuții*

ne că, *aceasta a fost zidită încă din timpul lui Grigorie Ghica Vodă*. Autorul presupune că Mitropolitul, la rândul său, probabil avea cunoștințe despre date transmise oral de către cei din anturajul său, dar și din documentarea personală, pentru a putea emite aceste informații istorice.

De menționat, de altfel, că în aceeași perioadă, în vremea domnitorului Șerban Cantacuzino, se întemeia și Academia de la Sf. Sava, unde predarea se realiza în limba greacă, completând astfel tabloul lingvistic, cultural și educațional al finalului de secol XVII. Cu toate acestea, deși existau de acum două școli, interesul se arată a fi unul mare pentru educație, iar la începutul secolului al XVIII-lea, Mihai Cantacuzino înființează noua Școala de la Colțea³⁴.

Academia Mănăstirii Sf. Sava din București a devenit rapid o instituție de învățământ de prestigiu, oferind o gamă largă de discipline, inclusiv fizică, retorică, astronomie, metafizică, gramatică, literatură, precum și studiul operelor lui Plutarh și Tucidide. De asemenea, Școala de la Colțea a introdus primul curs de muzică bisericească, completând astfel oferta educațională pe care o aveau tinerii dornici de cunoaștere.

În ceea ce privește scopul principal al școlii slavonești de la Sf. Gheorghe-Vechi din București, acesta era de a iniția participanții la cursuri în tainele scrisului și cititului slavonesc. Această pregătire era esențială atât pentru cler, în vederea utilizării cărților de cult și religioase, cât și pentru logofeții și personalul cancelariei domnești, având astfel un dublu rol public. Desigur, importanța acestor persoane nu s-a încheiat odată cu adoptarea și implementarea noului alfabet latin în scrierea română, adică la mijlocul secolului al XVIII-lea. Pentru că, odată cu începutul de secolului XIX, încă era nevoie de experți care cunoșteau foarte bine limba slavonă. Aceștia fiind esențiali pentru traducerea cărților de slujbe și a documentelor cancelariei domnești, având în continuare un dublu rol important în societate.

Un aspect important de înțeles, în ceea ce privește importanța acordată acestei instituții de învățământ, este chiar bugetul școlii. Cu toate că plata salariului se făcea și înainte de reorganizarea făcută de Șerban Cantacuzino, însă neregulat, de acum, lunar, un profesor de la Sf. Gheorghe-Vechi primea salariul de 10 taleri³⁵, pe când profesorul de limbă sla-

documentare”, în revista *Glasul Bisericii*, nr. 3-4, 1966, pp. 294-297.

34 Ionașcu I., „Școala de la Colțea”, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12, 1938, pp. 810-822.

35 George Potra, „Contribuții documentare...” *op.cit.*, p. 252.

vonă de la Buzău primea 5 taleri, iar ceilalți din țară doar câte 3 taleri, lunar. Administratorul acestora și cel care trebuia să facă plățile profesorilor, numit de domnitorul Grigorie Ghica, era chiar Mitropolitului Neofit al Ungro-Vlahiei³⁶, care cu greu reușea să îndeplinească toate aceste aspecte financiare, deoarece mănăstirile și parohiile nu reușeau strângerea talerilor pentru susținerea școlii.

Cu toate acestea, în anul 1741, Școala slavonească din București avea doar 12 elevi, pentru că toate cheltuielile *cu greu se reușeau a fi suportate*, aceștia 12 fiind toți rânduți pentru preoție.³⁷ În vederea înțelegerii acestui aspect, este important de menționat faptul că elevii beneficiau de toate cele necesare pe parcursul anului, inclusiv hrană, cazare și îmbrăcăminte. Odată cu ascensiunea lui Ipsilanti la tron, se observă o anumită dorință de reorganizare a sistemului de învățământ, iar Mitropolitul Grigorie devine direct responsabil de raportarea nevoilor către domn. În urma scrisorii transmise, aflăm că la 17 martie 1775, Alexandru Ipsilanti hotărăște³⁸ că școlile, prin întregul lor domeniu, sunt cele care înfrumusețează prin știința lor orașele și le insuflă cu adevărat viață. El a oferit un plan de reorganizare a mai multor școli, inclusiv a celei de la Mănăstirea Sf. Sava, pe care a dorit să o transforme într-o Academie. În cele din urmă, a stabilit o oarecare întâietate pentru Școlile din București, unde absolvenții școlilor din provincie urmau să își continue studiile.

„Nici un lucru nu iaste mare să pricinuiasă podoaba cea de apururea la politile cele mai deosebite, decît învățătura și aflarea științelor, de mece ce asceasta iaste podoaba cea adevărată a sufletului, aceasta luminează mintea cu cunoștința și privirea ființelor (...) cum că mulți neînvățați și lipsiți de cunoștința sfintelor scripturi să înalță la vrednicia sfințeniei și a preoții, care în loc de folos pricinuiesc stricăiune la norodul cel bine credincios, căzînt din neștiință în lucruri netrebnice, care nu să cuvine nici a le zice (...) să o arătăm în cît va vi cu puțință ca o Academie, pentru ca să se învețe într-însa neîncetatu și cu toată silința atātu mathimile cele încercuite ale gramaticii, loghicii, retoricii, căt și ale filosofiei, mathematicii și bogoslovii, theologie și dialectnile (sic!) grecească, latinească, franțozească, slovenească și rumănească (...) alte daoa școale de mathimi grecești și rumănești, una la Craiova în episcopia Rîmnicului și alta în episcopia Buzăului (...) la politile județe-

36 *Ibidem*, pp. 253-254.

37 *Ibidem*, pp. 255-256.

38 *Ibidem*, pp. 266-270.

lor să întemeie școale deosebite de limbă slovenească și rumânească (...) la care pedepsindu-va (învățându-vă n.a.) ucenicii și făcîndu-să din dăstul la ale gramaticii, să se mute de acolo la școalile de aici din București, la învățăturile științei, adică a celor epistimonice și altor dialecte.”

Preocupările domnitorului pentru buna funcționare a educației continuă și în a doua parte a domniei sale, astfel că Școala de la Sf. Gheorghe-Vechi avea un vâtaf sau un pedagog, pentru supravegherea permanentă a elevilor,³⁹ continuând astfel implicarea sa în bunul mers al instituției.

Cu toate acestea, odată cu apariția domnilor fanarioți, interesul pentru susținerea școlilor scade, în special pentru Școala de la Sf. Gheorghe-Vechi, în comparație cu cea de la Sf. Sava. Deși încep să apară și alte școli, precum cea de la Biserica Doamna Bălașa sau cea de la Colțea, despre care am amintit, astfel că Școala de la Sf. Gheorghe-Vechi își încheie activitatea începând cu anul 1832, până la dispariția sa din București în 1847, când marele incendiu a distrus clădirea.

În concluzie, pentru a ne asigura că nu omitem să analizăm și anumite aspecte ale învățământului din Ardeal, trebuie menționat că acestea au fost organizate diferit față de ceea ce am descoperit până acum în Țările Române. Astfel, în 1811, la Sibiu, primul episcop ortodox român din timpul administrației habsburgice, Vasile Moga, a redeschis primul Seminar Teologic din Transilvania. Acesta era organizat având cursuri de 6 luni și se afla sub supravegherea directă a chiriarhului. Disciplinele predate aici includeau teologie morală, dogmatica, tipicul, scrierea și citirea, precum și elemente de administrație.⁴⁰ În mod cert, cel care a adus o contribuție semnificativă la dezvoltarea învățământului ardelenesc este Sfântul Ierarh Andrei Șaguna, care în anul 1849, a inițiat o reorganizare a programei școlare, introducând gramatica română și metodică, ce au fost utilizate până în anul 1920. De asemenea, durata studiilor a fost extinsă de la doi ani la trei ani în perioada 1850-1861. În anul 1876, Academia Teologică a cunoscut o dezvoltare semnificativă, oferind patru ani de studiu, un număr mai mare de cadre didactice și alinierea la legea de stat, prin introducerea unor discipline, precum Logica, Psihologia, Limba și Literatura Română, Zootehnia și Plantologia. Spre mijlocul secolului al XIX-lea, Academia a obținut

39 *Ibidem*, p. 271.

40 Aceasta era o disciplină ce se ocupa cu cancelaria actelor de stare civilă, am putea-o încadra astăzi în ceea ce înseamnă cursul de *Persoane* la Dreptul Civil.

statutul de universitate, cu dreptul de a acorda licențe, sub jurisdicția IPS Mitropolit Nicolae al Ardealului, absolvenților săi.⁴¹

Pe de altă parte, după toate acestea este important să menționăm că nu trebuie înțeles faptul că nu a existat un interes pentru studiul viitorilor clerici în întreaga perioadă medievală, deoarece pe lângă marile mănăstiri existau numeroase școli (*particulare*) care îi pregăteau pe tinerii dornici de clericat. Cu toate acestea, putem aminti despre o parte dintre ele, fără a intra în detalii de organizare. Astfel, amintim Colegiul lui Vasile Lupu din 1640 de pe lângă Mănăstirea Sf. Trei Ierarhi din Iași, Colegiul greco-latin întemeiat de Matei Basarab în 1646 la Târgoviște sau chiar Școala de la Mănăstirea Putna, cu caracter de seminar, unde erau dascăli Eustatie, Antonie, Lucaci ș.a., ori chiar școala cu veche tradiție de lângă biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, fondată la începutul secolului al XV-lea.⁴²

5. Prima Facultate de Teologie (ortodoxă) în spațiul românesc modern

Înființarea primei facultăți de teologie a reprezentat un moment crucial și mult așteptat în istoria teologiei românești. La 12 noiembrie 1881, în cadrul Universității din București, cu sprijinul Mitropolitului Primat Calinic Miclescu al României, al Sfântului Mitropolit Iosif Naniescu al Moldovei și a altor oficiali, a avut loc deschiderea solemnă a facultății. La eveniment participând și Ministrul Cultelor, care a transmis un mesaj încurajator, din care amintim o frază: „*Voi dascăli fără de arginți ai primei Facultăți de Teologie, să răspândiți de azi înainte aurul cuvintelor voastre între români*”⁴³.

Această Facultate de Teologie a fost înființată ca urmare a dorinței sinodalilor, având un dublu scop, atât teologic, cât și cultural. De-a lungul secolelor, aceasta a rămas fidelă scopului său, chiar și în perioadele dificile pentru biserică, acela de a fi o instituție de cultură teologică națională.

41 A se vedea E. Roșca, *Monografia Seminarului Andreian*, Sibiu, 1912, și Regulamentele respective; „*Telegraful Român*”, nr. 50 din 13 dec. 1942; MO din 25 ian., 30 ian. 1943; Legea 386/1942, art. 1411; MO. nr. 118 (I), 23, 1942 și Anuarul XIX (I), 1942-1943, *apud*. Ioan N. Floca, „*Școlile Teologice*” în revista *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1954, p. 325.

42 A se vedea Pr. Mircea Păcuraru, *op.cit.*, p. 86-88.

43 Teodor Bulat și Pr. Alexandru Ciurea, „*Contribuții la istoricul Facultății de teologie și Institutului teologic din București*”, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, 1957, nr. 11-12, p. 1078.

În continuare, vom încerca să prezentăm succint câteva informații cu privire la funcționarea primei Facultăți de Teologie din România, cu scopul de a evidenția atât legăturile dintre biserică și stat, cât și de a înțelege necesitatea reală a bisericii pentru un astfel de nou început în învățământul românesc. În consecință, memoriul⁴⁴ redactat de Dl. Dr. Alexandru Mironescu în anul 1887, despre Facultatea de Teologie, constituie o sursă veritabilă de informații istorice cuprinzând multitudinea de ordine ale ministrului, rapoarte ale decanatului facultății, procese-verbale, adrese, referate, dosare și alte documente folosite, spre a descrie starea *de facto* a acesteia.

În acest memoriu, privind înființarea facultății, se menționează dorința țării de a înființa o astfel de instituție. State mult mai avansate decât al nostru având deja astfel de instituții publice de învățământ superior pentru clerul bisericii. Dintre acestea, ca exemple de bună practică amintim de statul german, ce avea cel mai mare număr de clerici, de cel austriac, țara cea mai cunoscută pentru teologia catolică, precum și state precum Franța sau Anglia, ce susțineau instituțiile de învățământ superior, având o istorie bogată în acest sens. De altfel, în Grecia exista o astfel de școală, cu învățământ superior, încă din anul 1873. În țara noastră, de abia acum se realizează acest lucru, prin purtarea de grijă a ierarhiei și voia lui Dumnezeu.

Spun aceasta, deoarece, prima încercare de înființare a unei astfel de instituții datează din 1860, în cadrul Universității din Iași. Aceasta a funcționat doar trei ani, până în 1863, din cauza lipsei profesorilor, deși existau absolvenți ai Seminarului de la Socola. Din păcate, Legea Instrucțiunii Publice din 1864 nu prevedea existența unor astfel de facultăți în cadrul celor două universități din țară, astfel încât aceasta a fost obligată să își finalizeze rapid activitatea didactică.

Facultatea din București a devenit operațională în mod neoficial abia după 20 de ani, în anul 1881, având ca profesori cadrele didactice de la Seminarul Central din București. Aceasta funcționa fără un cadru legal, dar oferea învățământ gratuit. La deschiderea din noiembrie, facultatea avea șapte cadre didactice înscrise pentru predare. Cu toate acestea, exista sprijin și influență din partea legiuitorului, iar Guvernul susținea buna funcționare a facultății. Ministrul instrucțiunii publice era cel care își propusese să ajute la formarea noi legi, ce urma să pună în legalitate funcționarea Facultății.

44 „Memoriu asupra Facultății de Teologie”, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul XI, nr. 8, 1887, pp. 677-690.

În anul 1882, a fost realizată o primă statistică a facultății. Deși studenții nu au reușit să susțină toate examenele, prezența la cursuri a fost foarte bună. Cu toate acestea, lipsa transportului a determinat ca o parte dintre ei să abandoneze cursurile. Noile legi prevedeau numirea noului Decan, înlocuindu-l pe cel interimar, de la inaugurare de cu un an în urmă. Din păcate, din cauza întârzierilor în organizarea facultății, din punct de vedere legislativ, aceasta s-a închis definitiv până la începutul anului 1883.

A treia încercare de funcționare apare în anul 1884, când, funcționând în cadrul Universității din București, se încearcă oferirea unor garanții de organizare și funcționare sub lege, prin înaltul patronaj al Ministerului Cultelor. În acest moment, facultatea avea trei profesori suplینitori, burse pentru studenții cu lipsuri materiale și posibilitatea de cazare a acestora, fiind în total 43 de studenți. Ca plan de studii, existau discipline diverse, cum ar fi: Istoria Bisericii, Limba Ebraică, Introducere în Vechiul Testament, Arheologie biblică și Enciclopedia științelor teologice, iar pe lângă toate acestea, în cadrul Facultății de Litere se studiau obligatoriu și limbile Elină și Latina, dar și Filosofie.

Odată cu începerea anului universitar 1885-1886, a fost înființată și catedra de Studiul Biblic al Noului Testament, existând o mare nevoie de cadre didactice pentru Teologie fundamentală și Apologetică, precum și pentru Istoria dogmelor, conform raportului decanatului din acest an.

5.1. O statistică

Acest an școlar începe cu 36 de studenți, ajungând la examinare 11 studenți din anul I și 14 din anul al II-lea, iar în sesiunea de toamnă 12 studenți își susțin restanțele. Anul școlar 1886-1887, adică anul al III-lea de studii pentru noua facultate, avea cu 15 studenți mai mult, dintre care, se menționează în mod diferit în dosarele facultății, trei studenți din Banat. În următorul an școlar, prin grija noului Mitropolit Primat Iosif, grija față de învățământ crește simțitor, de acum existând posturi didactice ce ocupă toate nevoile pentru cercetare academică. În acest moment sunt înscriși în total 27 de noi studenți, iar printre aceștia erau chiar profesori de religie, ce doreau aprofundarea studiilor teologice, pentru parcurgerea tuturor gradelor de studiu în învățământul românesc.

În urma unei analize retrospective, similară celor efectuate în prezent în cadrul facultăților, după primii patru ani de existență, care au marcat în-

cheierea primului ciclu de studii superioare pentru studenții teologi din București, s-a constatat că numărul total de studenți înscriși era de 98. Cu toate acestea, doar 62 dintre ei frecventau cursurile la zi, iar 10 doar beneficiau de bursă de studiu. Toți pregătindu-se pentru susținerea probelor de certificare a cunoștințelor prin diploma de licență. În plus, studenții din anul al patrulea, care tocmai începeau cursurile, aveau oportunitatea de a studia două materii noi, Dreptul bisericesc și Teologia practică, predate de doi dintre cei șase profesori existenți, cu speranța creșterii numărului de cadre didactice, de către ministru, raportat la noile nevoi existente de acum în facultate.

Conform statisticilor, Facultatea de Teologie din București a înregistrat un progres semnificativ după Primul Război Mondial. Cu toate acestea, numărul absolvenților a crescut considerabil după anul 1924, în principal datorită numărului mare de absolvenți ai seminariilor teologice din țară. Anul școlar 1930-1931 aduce un apogeu al studenților facultății, ajungând la peste 1500, însă lipsa de ajutor din partea Statului, desființarea unor seminarii, precum și întreținerea de către familii a studenților face ca după acest an numărul să scadă simțitor prezența lor în spațiul academic. În perioada de referință de trei ani, respectiv 1933-1936, numărul studenților era de puțin peste 900, cifra menținându-se datorită obligativității facultății de a nu înscrie mai mult de 200 de studenți în anul I. Cu toate acestea, abandonul era ridicat, din diverse motive, în special după anul I.⁴⁵

În anul școlar 1933-1934, facultatea avea un număr de 911 studenți, dintre care 866 de băieți și 45 de fete. Din numărul băieților, 37 erau doctoranzi în anul I și II, majoritatea fiind români, existând și un număr mic de bulgari, greci, albanezi, iugoslavi, poloni și sirieni. Anul școlar 1934-1935 aduna 929 de studenți, dintre care 893 băieți și 36 de fete, iar 49 erau doctoranzi. Anul școlar 1935-1936 însuma 917 studenți, dintre care 882 băieți și 35 de fete, iar doctoranzi 50 (*existând acum în numărul total, pe lângă ceilalți amintiți și studenți de naționalitate maghiară și ruși*), iar ca titlu de excelență, promovabilitatea pentru anul IV era de 100% în toți cei trei ani prezențați.⁴⁶

5.2. Legea de înființare a Facultății de Teologie

Inițial, la 10 februarie 1886, Prim-Ministrul Petre Aurelian a prezentat prima abordare a proiectului de lege privind funcționarea Facultății

45 „Statistica Facultății de Teologie din București”, în revista *Studii Teologice*, anul V, 1936, p. 127.

46 *Ibidem*, p. 128.

de Teologie. Acesta a semnat expunerea de motive a proiectului de lege, care a fost propus de Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice. În expunerea de motive, se subliniază necesitatea stringentă a acestei instituții de învățământ superior. Pe de o parte, mulți tineri plecau în alte țări pentru a studia teologia, iar pe de altă parte, învățătura primită de tineri doar în anii de seminar teologic nu era suficientă pentru a îi pregăti corespunzător privind vocația de cleric.

Proiectul de lege⁴⁷ propunea douăsprezece articole, după următorul conținut: **art. 1** prevedea existența acestei facultăți pe lângă Universitatea București; **art. 2** prevedea faptul că facultatea se declara ca fiind *persoană morală*, primind legate și donații; **art. 3** prevedea predarea următoarelor materii: a) enciclopedie teologică, b) teologie exegetică, c) lb. Ebraică, d) arheologie biblică; e) introducerea în vechiul și noul Testament, f) exegetica vechiului și noului Testament; g) Teologie istorică – istoria bisericii, simbolică, patristică, patrologie, istoria dogmelor; h) Teologie sistematică – Dogmatică și Morală; i) Teologie practică – Catehetică, liturgică, omiletică, pastorală și drept canonic. **Art. 4** prevedea aspecte de obligare a studenților la urmarea cursurilor de limbă latină, greacă, istoria și literatura românilor, psihologie, logică și pedagogie, în cadrul Facultății de Litere; **art. 5** statuează cursurile ca fiind de 4 ani, iar **art. 6** care sunt cele trei grade ce vor fi folosite: candidat, licențiat și doctorat în teologie.

De asemenea, **art. 7 și 8** stipulează că admiterea se face exclusiv pe baza unei diplome de bacalaureat, iar certificatele primite din străinătate nu vor avea valoare în România. **Art. 9** statuează faptul că absolvenții facultății vor fi preferați în ierarhia bisericii, iar atunci când absolvenții aceștia vor fi îndeajuns, nu se vor mai accepta clerici cu statut de absolvenți de cursuri seminariale. **Art. 10 și 11** prevăd faptul că salarizarea cadrelor didactice se realizează conform celorlalți de la facultățile Universității București, iar numirea unor cadre noi se face de către ministru, numindu-i profesori titulari și în final, **art. 12** stipulează că un regulament intern, elaborat de consiliul facultății, va hotărî modul de susținere a prelegerilor și examenelor, cât și durata unui curs pentru fiecare disciplină.

În conformitate cu Legea Organică din 1864, Universitățile existente nu prevedeau o Facultate de Teologie, prin urmare, în anul 1890 a fost inițiat un proiect de lege pentru înființarea acesteia, care a fost ulterior aprobat cu majoritate de voturi la data de 21 martie 1890.

47 „Facultatea de Theologia”, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 2, 1883, pp. 106-109.

În nota de fundamentare a inițiativei legislative supuse dezbaterii sunt prezentate mai multe argumente în favoarea adoptării acesteia. Pe de o parte, există o dorință puternică din partea întregii populații de a ridica nivelul clerului ortodox prin studii aprofundate, astfel încât acesta să poată îndeplini rolul de factor de luminare și moralitate în societate, dar și a faptului că au existat mai multe încercări anterioare de a înființa o astfel de instituție. Iar pe de altă parte, era nevoie de o coroborare legislativă, prevederile Legii pentru alegerea mitropoliților și a episcopilor, precum și a constituirii Sfântului Sinod al Sfintei Biserici autocefale ortodoxe române, din 19 decembrie 1872, prevedea prin articolul 2, alineatul 4 faptul că „după trecere de 29 de ani de la promulgarea acestei legi, pe lângă calitățile de mai sus, spre a putea fi ridicați la demnitatea de mitropoliți sau episcopi, candidații vor trebui să posede și titlul de licențiat sau de doctor în teologie de la o Facultate de Teologie ortodoxă”. Prin urmare, normele legislative anterioare prevedeau în mod clar necesitatea organizării unei astfel de instituții, pentru obținerea unor grade clericale.

Forma inițiatorului cuprinde un articol unic, sub forma:

LEGE

Articol unic - Pe lângă cele patru Facultăți prevăzute prin art. 249 din legea instrucțiunii publice, se recunoaște ca făcând parte din Universitatea din București și Facultatea de Teologie, având aceleași drepturi și prerogative ca și celelalte Facultăți și supusă la aceleași îndatoriri. Această Lege s-a votat de Senat în ședința de la 21 martie 1890 și s-a adoptat cu majoritate de șase-deci și șapte voturi, contra a unul.

Președinte, N. Krețulescu.

De asemenea:

Această Lege s-a votat de Adunarea Deputaților în ședința de la 9 iunie 1890 și s-a adoptat cu majoritate de 57 voturi, contra a 10.

Președinte, G.GR. CANTACUZINO.

Iar promulgarea:

*Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Senatului și publicată prin Monitorul oficial.
Dat în Castelul Peleş, la 25 iunie 1890.*

CAROL.*Ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice ad interim, TH. Rosetti**Ministrul de Justiție, TH. Rosetti***No. 2186.**

Facultatea de Teologie din București, care ulterior a trecut printr-o tranziție ca Institut de Teologie, a contribuit la dezvoltarea teologiei românești prin formarea unor teologi de renume pe parcursul celor aproape două secole de existență. Printre aceștia se numără: Mitropolitul Primat Calinic Miclescu, Pr. Barbu Constantinescu, PS. Calistrat Orleanu-Bîrlădeanu, Ghenadie Enăceanu, PS. Silvestru Bălănescu, Gherasim Timuș, Constantin Erbiceanu, PS. Pimen Georgescu, Constantin Chiricescu, Vasile Ispir, Ioan-Irineu Mihălcescu, Iuliu Scriban, Dragomir Demetrescu, Pr. Gala Galaction (Grigore Pișculescu), Pr. Nicolae M. Popescu, Pr. Petre Vintilescu, Nichifor Crainic, Pr. Liviu Stan, Pr. Ioan Coman, Sf. Pr. Dumitru Stăniloae, Pr. Ene Braniște ș.a.

De asemenea, edițiile critice, manualele și cărțile lor de debut rămân până în prezent opere incontestabile, nu doar pentru ortodoxia românească, ci și pentru cea mondială, precum Dogmatica Ortodoxă, Filocalia, Canoanele și regulamentele bisericii ortodoxe sau diverse articole care au rămas tezaure vii ale bisericii. Aceștia au fost și unii dintre promotorii mișcării în rândul clericilor și laicilor pentru a inspira și susține o serie de tendințe ale vremurilor, precum Apostolatul laic, Liga teologilor ortodocși, dar și participarea la congrese, întruniri și diverse dialoguri ecumenice.

Începând cu anul 1968, Facultatea de Teologie din București a marcat un moment important prin susținerea primei teze de doctorat în Teologie Dogmatică, avându-l ca referent pe Sfântul Părinte Profesor Dumitru Stăniloae. De atunci și până în prezent, facultățile de teologie din țară s-au concentrat pe definirea și dezvoltarea teologiei ortodoxe românești, care cuprinde mai multe aspecte esențiale: o cercetare doctorală relevantă și de interes pentru viitorii specialiști în teologie; implicarea în noua literatură de teologie didactică, adică manualele și cursurile, ce sunt și vor rămâne o preocupare majoră, ca un interes continuu de dezvoltare și de cunoaștere a disciplinelor teologice, prin actualizarea cu noul; dar și prin reeditarea unor cărți deosebit de importante pentru patristică, ori prin ceea ce mai înseamnă în zilele noastre canoanele bisericii, instituțiile de judecată ale acesteia sau preocuparea cu privire la învățământul religios și teologic.

6. Câteva aspecte ale *Regulamentului de organizare și funcționare a instituțiilor de învățământ din Patriarhia Română*

Așa cum am văzut până aici, în fiecare perioadă a existenței lumii acesteia statul și biserica au conlucrat pentru un bine comun, în ceea ce privește învățământul religios și ulterior și cel teologic. Un prim document ce merită atenția noastră este decizia nr. 1093/952 din 30 iulie 1952, prin care se decide Regulamentul⁴⁸ pentru organizarea și funcționarea instituțiilor de învățământ teologic din Patriarhia Română, ce a fost votat de membrii Sf. Sinod la 14 iunie.

În vederea înțelegerii complete a corelației dintre acestea, vom încerca să realizăm scurte comentarii ale articolelor relevante pentru tema acestui studiu.

Astfel, în conformitate cu articolul 1, pregătirea personalului religios se realiza în trei instituții de învățământ: Școli de cântăreți bisericești, Seminarii Monahale și Institute Teologice de grad Universitar. Acest aspect se menține și în prezent, deși școlile de cântăreți au fost desființate. Reînființarea acestor școli ar fi benefică pentru promovarea muzicii psaltice în comunitatea contemporană. Conform articolului 15, se stabilesc prevederi cu privire la școlile de cântăreți bisericești, care pregătesc viitorii psalți. Materiile de studiu ale acestora sunt exclusiv teologice, dar și de muzică, iar profesorii sunt aleși în conformitate cu normele Sinoadelor Mitropolitane. Conform articolului 29, Chiriariul locului era responsabil de îndrumarea și supravegherea tuturor instituțiilor/unităților de învățământ. Articolele 30-40 conțin norme privind conducerea acestor instituții, care se realiza prin intermediul unui director ales de Chiriarih. Directorul avea rolul de a îndruma și supraveghea educația moral-religioasă a elevilor și beneficia de toate drepturile unui conducător de instituție.

Articolul 96, prevede aspecte despre cel de-al doilea tip de școli, cel monahal, instituție adesea trecută cu vederea astăzi. Aceste școli urmau normele legale, dar și strictețea mănăstirească, având ca scop pregătirea elevilor și a elevelor pentru închinoviere. Un aspect de noutate pentru teologie este faptul că existau și seminarii monahale de fete. Articolul următor stipulează că studiile teologice și muzicale se desfășoară pe parcursul a trei ani, iar în cel de-al patrulea an, curriculumul se axează pe dezvoltarea abi-

48 A se vedea *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române sub Înalt Prea Sfințitul patriarh justinian 1948-1953*, București, EIBMBOR, 1953, pp. 99-177.

lităților speciale și a meșteșugurilor, conform tipurilor de ateliere ale Patriarhiei Române. Directorii acestor structuri sunt monahi, conform art. 109, ei reprezentând Patriarhia. Chestiunile legate de disciplină și adaptare se supun normelor generale de învățământ public, conform art. 135. Ambele tipuri de seminarii menționate anterior dispun de internate corespunzătoare nevoilor acestora, precum și de personal medical, de îngrijire și de administrare, conform articolelor 79-95 și 150-161.

În final, regulamentul menționat prevedea și Institutele Teologice de grad Universitar, care ofereau studii de licență pentru 4 ani, ca cel din București, ori după 3 ani pentru magistrul, iar doctoratul în Teologie după încă 3 ani, conform articolelor 165 și 267-273. Materiile de studiu aveau o împărțire specifică celor de astăzi, fiind încadrate în discipline biblice, istorice, sistematice și practice, ce erau predate de un corp profesoral format din cadre didactice, conferențieri, lectori și asistenți, conform articolelor 166-168; 176-178. Pentru conducerea centrală, conform art. 192-193, se prevedea ca Rectorul, ajutat de Prorector și de un Spiritual, să conducă instituția. Programele de studii sunt întocmite de consiliul profesoral al facultății, conform art. 196, iar frecvența este obligatorie pentru toți studenții, conform art. 218.

Pentru obținerea titlului de magistrul, conform art. 237-250, absolventul trebuia să depună o teză de 150 de pagini, pe care să o și susțină printr-un examen special. Iar titlul de doctor se oferea doar magistraților în Teologie, ce au absolvit cu calificativul *foarte bine* sau *excepțional*, studiile doctorale de trei ani, publicând anual câte un articol de 150 de pagini, toate acestea conform normelor prevăzute de art. 267-272.

7. Reglementări legislative cu privire la învățământ

Pentru a înțelege pe scurt ce sunt cultele și de unde izvorăsc drepturile acestora, deoarece vom discuta despre dreptul cultelor de a înființa unități/instituții de învățământ, vom face o scurtă prezentare a numărului acestora și a modului de obținere a unui asemenea statut, așa cum prevede legislația în vigoare la finalul anului 2024.

7.1. Recunoașterea cultelor

În acest moment în România, conform legislației specifice în vigoare pot exista două tipuri de asocieri, în ceea ce privesc confesiunile, ca termen

larg. Astfel că, există 19 culte, recunoscute oficial, 47 de asociații religioase și mai multe grupări religioase.

Calitatea de cult poate fi recunoscută doar de stat, iar aceasta se dobândește printr-o hotărâre a Guvernului, la propunerea Secretariatului de Stat pentru Culte, la cererea asociației religioase care, prin activitatea și numărul de membri, oferă garanții de durabilitate, stabilitate și interes public. De asemenea, *recunoașterea statutelor și a codurilor canonice se acordă în măsura în care acestea nu aduc atingere, prin conținutul lor, securității publice, ordinii, sănătății și moralei publice sau drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*, așa cum prevede articolul 17 al legii 489/2006.

De altfel, *asociațiile religioase, sunt acele persoane juridice, de drept privat, alcătuite din cel puțin 300 de persoane, cetățeni români sau rezidenți în România, care se asociază în vederea manifestării unei credințe religioase și dobândesc personalitate juridică prin înscrierea în Registrul asociațiilor religioase, care se instituie la greșa judecătoreiei în a cărei circumscripție teritorială își are sediul, conform prevederilor articolului 18.*

Iar *grupările religioase, conform prevederilor articolului 6 al aceleiași legi, sunt acele forme de asociere, fără personalitate juridică, a unor persoane fizice, care, fără nicio procedură prealabilă și în mod liber, adoptă, împărtășesc și practică o credință religioasă.*

7.2. Învățământul confesional

Constituția României, așa cum a fost modificată și completată prin Legea de revizuire a Constituției României nr. 429 din 2003, prevede în mod concret prin art. 32, alin. 5 că „*Învățământul de toate gradele se desfășoară în unități de stat, particulare și confesionale, în condițiile legii*”. Încă de atunci a fost creată o stare de incertitudine, pentru că era prima normare de acest fel, mai ales constituțională, cu remarcă de *învățământ confesional*, însă ceea ce va urma să normeze Legea cultelor⁴⁹ reușește suficient de bine să facă înțelese aceste aspecte normative.

49 Proiectele legislative pentru această nouă lege are o istorie ce nu poate face parte din acest articol, însă după primirea libertății din 1989 au existat mai multe forme ale acestei legi, concretizându-se ceva în anul 1999, dar poate pentru că era prea devreme să se discute despre o eliberare a cultelor de sub jugul comunist, aceasta a fost retrasă.

Cu toate acestea, legea învățământului din 1995⁵⁰ avea o prevedere specială, asemănătoare, conform căreia prin art. 9, alin. 4, *Culte recunoscute de stat au dreptul de a înființa și a administra propriile unități de învățământ particulare*, fapt ce din nou adâncește și mai mult penumbra creată de Constituție; deoarece prevederile constituționale prevăd un *învățământ confesional*, iar prevederile legislative privăd un *învățământ particular*. De altfel, aceeași lege menționa și că „*Instituțiile și unitățile de învățământ particular acreditate pot fi sprijinite de stat*”, conform art. 103, alin. 4, iar acest lucru, coroborat cu modificările aduse în 2006⁵¹, la legea învățământului, prin modificarea alineatelor 1-4 din art. 116, prevedea de acum faptul că „*Universitățile particulare puteau fi fondate din inițiativa și cu resursele unui cult religios*”, astfel întărindu-se ideea că universitățile particulare, aici fiind incluse deciși cele confesionale, pot primi finanțare de la stat, ori pot primi subvenții.

Cu toate acestea, Legea privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor (nr. 489/2006), vine și reglementează într-un mod diferențiat și corect, credem noi, cele trei tipuri de învățământ. Astfel, avem un învățământ religios, prevăzut de art. 32, de art. 34 alin.1, de art. 35 alin. 2, în teza a doua și de art. 36; de asemenea, un învățământ teologic, prevăzut de art. 33-35 și de art. 37-38; precum și un învățământ confesional, prevăzut de art. 39. Însă, despre toate acestea, puțin mai pe larg vom discuta în cele ce urmează.

Pentru început trebuie menționat că în România, așa cum regăsim de altfel și în alte state europene, există un act bilateral pentru normarea acestor aspecte. În România există un astfel de protocol⁵², încheiat între Ministerul Educației și Biserica Ortodoxă Română, biserică majoritară, ale cărui prevederi încă produce efecte juridice și astăzi.

50 Legea 79/1928 statua faptul că „*Învățământul și educația elevilor se poate face, în afara de școlile Statului, și în școlile particulare (ale confesiunilor, ale comunității, ale particularilor) sau în familie*”, stabilind într-o oarecare măsură că prin școala particulară se definește „*orice școală înființată, condusă și întreținută din inițiativă particulară*”, cf. Art. 9 din Lege.

51 Legea nr 480/2006, publicată în MO nr. 1025/2006, pentru modificarea și introducerea noilor prevederi, prin pct. 2 al articolului unic.

52 A se vedea Protocolul din luna mai 2014, încheiat între Ministerul Educației Naționale, Biserica Ortodoxă Română și Secretariatul de Stat pentru Culte, cu privire la predarea disciplinei religie – cultul ortodox, în învățământul preuniversitar și la organizarea învățământului teologic ortodox preuniversitar și universitar.

Revenind, conform prevederilor Legii nr. 489 din 28 decembrie 2006, privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, republicată în Monitorul Oficial nr. 201, din 21 martie 2014, încă din debutul se prezintă care sunt principiile după care se ghidează aceste libertăți. Astfel că articolul 1, alineatul 1 ne prezintă că:

„Statul român respectă și garantează dreptul fundamental la libertate de gândire, de conștiință și religioasă al oricărei persoane de pe teritoriul României, potrivit Constituției și tratatelor internaționale la care România este parte.”

În continuare, articolul 2, alineatul 1 stabilește că prin libertate religioasă, legiuitorul se referă și la faptul că aceasta poate fi exercitată prin educație. Prin urmare, înțelegem că se referă la învățământul religios, prevăzut pentru clasele I-XII, dar și la cel teologic-confesional, adică cel pe care îl regăsim ca învățământ de stat sau privat în Instituții de Învățământ Superior din România, chiar cu subunități în afara granițelor țării.

*„Libertatea religioasă cuprinde dreptul oricărei persoane de a avea sau de a adopta o religie, de a și-o manifesta în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin practicile și ritualurile specifice cultului, **inclusiv prin educație religioasă**, precum și libertatea de a-și păstra sau schimba credința religioasă.”*

Poate că cel mai bun exemplu, pentru instituirea faptului că legiuitorul român a încercat protejarea persoanei, cu capacitate deplină, de a alege, este articolul 3, care în integralitatea sa prezintă două aspecte extrem de importante. Astfel că, dreptul de a alege studierea unui anumit tip confesional de educație religioasă este acordat doar părinților sau tutorilor copilului minor, ce are vârsta sub 14 ani, fără acordul acestuia. În prima teză a celui de-al doilea alineat, legiuitorul revine asupra perspectivelor minorului, însă asupra acelor ce au împlinit deja vârsta de 14 ani. Așa că, modificare de opțiune se poate face doar cu consimțământul acestuia. Teza a doua prevede că minorul, ce a împlinit deja vârsta de 16 ani, primește și dreptul de a își alege singur confesiunea în cadrul căreia poate să întreprindă o educație religioasă. Evident, în acest context ne referim la modul în care aceștia sunt ulterior notați și dobândesc abilități și competențe religioase.

„(1) Părinții sau tutorii au dreptul exclusiv de a opta pentru educația religioasă a copiilor minori, conform propriilor convingeri. (2) Religia copilului care a împlinit vârsta de 14 ani nu poate fi schimbată fără consimțământul său.”

mântul acestuia; copilul care a împlinit vârsta de 16 ani are dreptul să își aleagă singur religia.”

De remarcat este faptul că legiuitorul nu a ales fără vreun sens aceste vârste de prag, 14 ani și respectiv 16 ani, ci o prevedere asemănătoare o avem coroborată în Codul Civil, prin articolul 41, care prevede capacitatea de exercițiu a unei persoane civile. Astfel că, minorul ce a împlinit vârsta de 14 ani dobândește, sub auspiciul unor excepții, *capacitatea de exercițiu restrânsă*. Conform doctrinei juridice, excepția o face ca minorul să nu fi fost pus sub interdicție judecătorească⁵³ atunci când acesta redobândește capacitatea la 18 ani sau până la data prevăzută de hotărârea de ridicare a interdicției definitive și irevocabile⁵⁴.

În continuare, privind relațiile dintre Stat și Culte, articolul 7 al legii prevede faptul că Statul recunoaște cultelor rolul pe care îl au din punct de vedere spiritual, cultural, social, caritabil, dar mai cu seamă educațional. Acesta, după opinia mea, fiind articolul prin care se statuează faptul că odată devenit oficial cult, recunoscut prin lege, poți începe formarea cadrelor didactice pentru învățământul preuniversitar, respectiv, atât înființarea unor Instituții de Învățământ Superior cu statutul de universități confesionale particulare, ori integrate în instituții de stat, ori chiar a unor Institute, așa cum este cazul ora dintre culte în România.

În contextul discuțiilor despre învățământul preuniversitar, prin articolul 34 se prevăd, în mod clar, faptul că toate „*Culte*le își elaborează planurile și programele de învățământ pentru învățământul teologic preuniversitar și programele pentru predarea religiei. Acestea se avizează de către Secretariatul de Stat pentru Culte și se aprobă de către Ministerul Educației Naționale”, iarn alineatul 2 statuează cum sunt acestea elaborate, avizate și aprobate, astfel: „*Pentru învățământul superior, planurile și programele de învățământ se elaborează de instituțiile de învățământ, cu acordul cultului respectiv, și se aprobă de senatele universitare.*”

În prima parte a legii au fost stabilite principiile de funcționare a legii și drepturile cultelor și ale tinerilor care vor participa la orele/cursurile de educație religioasă. În partea a doua, mai exact prin articolul 35, se reglementează integrarea cadrelor didactice în sistemul de învățământ, din cele

53 A se vedea art. 164, alin. 2 din noul Cod civil.

54 E. Lupan, I. Sabău-Pop, în *Tratat de drept Civil Român, vol. II Persoane*, București, Editura C.H.Beck, 32007, pp. 82-83.

două perspective: învățământ de stat și învățământ particular confesional. Astfel, cadrele didactice pentru prima formă, în învățământul de stat, „se recunosc de către Ministerul Educației Naționale, în condițiile prevăzute de lege, cu acordul prealabil al organelor statutare ale cultelor religioase în cauză.”, iar în cazul celor confesionale particulare, cadrele didactice „se numește de către organele statutare ale cultelor, în conformitate cu statutele acestora.” De asemenea, ca excepție, privind salarizarea, salariul cadrelor didactice ale cultelor ce aleg înființarea unui Instituții de Învățământ Superior neintegrat în învățământul de stat „se asigură de către culte”, însă în teza a doua se formulează o excepție de la regula din prima parte a alineatului, ce menționează că „La cererea cultelor, statul, prin Secretariatul de Stat pentru Culte, poate asigura o contribuție la salariu, proporțional, în raport cu numărul membrilor acestora.”, adică proporțional cu numărul membrilor cultului.

În final, articolul 39 este cel care prevede în mod specific despre drepturile pe care le au confesiunile, din perspectiva aceasta educațională. Astfel că, alineatul 1 prevede dreptul acestora „de a înființa și administra forme de învățământ confesional de toate nivelurile, profilurile și specializările”, iar prin alineatul 2 se statuează că diplomele primite de absolvenții acestor forme de învățământ confesional sunt identice cu cele primite de ceilalți studenți din România, evidențiindu-se într-un articol anterior și dreptul studenților de a li se echivala diplomele și certificatele de studii teologice, obținute în afara țării, conform prevederilor legale în vigoare, atât în spațiul european, cât și cele transpuse în legea națională.

În acest context, trebuie menționat, așa cum am subliniat anterior, că există o lipsă de concordanță cu termenii legislativi actuali. Termenul „forme de învățământ” are o definiție distinctă față de cea a *unităților și/sau instituțiilor de învățământ*. Astfel că, formele de învățământ, conform noii legi a învățământului superior⁵⁵, sunt: *cu frecvență, cu frecvență redusă și la distanță*, însă prevederile acestui articol se referă la forme la modul: *grădinițe, școli generale, licee, facultăți, institute de teologie sau universități confesionale/teologice*.

Încheind mențiunile despre legea amintită, menționez un ultim alineat care oferă autonomie absolută pentru funcționare și organizare, însă în lumina statutelor lor de funcționare, dar mai ales a normelor canonice, regulamentelor sau a altor norme ce prevăd credința acestora.

55 A se vedea Legea învățământului superior, nr. 199/2023, publicată în MO nr. 614/5.7.2023, secțiunea 3, însă nu doar aceasta prevede aceste forme, ci și legile anterioare.

„Unitățile de învățământ confesional dispun de autonomie organizatorică și funcțională, potrivit statutelor și canoanelor lor, în concordanță cu prevederile legale ale sistemului național de învățământ.”

7.3. Noile prevederi legislative cu privire la învățământul confesional

În prezent, cultele religioase au dreptul de a organiza două tipuri de unități sau instituții de învățământ teologic, atât particulare, adică în afara învățământul de stat, autofinanțându-se, ori înglobate în acesta, fiind subvenționate, adică funcționând de sine, ori sub o instituție superioară, conform prevederilor art. 35-37 din Legea Cultelor.

Din păcate, chiar la ultima dezbateră din 2023 asupra proiectului de lege privind legile învățământului au fost mai multe probleme cu înțelegerea acestor termeni din constituție, ca învățământ de stat, particular și confesional⁵⁶. Considerăm că nici legiuitorul ambelor acte normative și nici reprezentanții cultelor nu au înțeles posibilitatea de a asemena tipurile de instituții cu împărțirea clasică a dreptului, în public și privat. De aici și apariția categoriei de instituție de învățământ superior confesional particulară, o combinație a ceea ce însemna confesional și particular.⁵⁷

Noutatea semnificativă a noii legi din 2023 este posibilitatea unică oferită instituțiilor de învățământ superior confesional particulare de a fi finanțate de stat. Articolul 9, alineatul 4, specifică acest lucru în mod clar:

„Prin excepție de la prevederile alin. (3)⁵⁸, în cazul în care în cadrul învățământului superior de stat nu există învățământ teologic pastoral specific unui cult, recunoscut drept cult conform legii, în instituțiile de învățământ superior confesional particular învățământul este gratuit pentru programul de studii universitare de licență, master și doctorat de teologie pastorală, potrivit cifrei de școlarizare aprobate și finanțate anual prin hotărâre a Guvernului.”

56 A se vedea și art. 5, alin. 5 și art. 6, alin. 4 din noua Lege 199/2023.

57 Se mai poate aprecia, și pentru faptul că se recunosc ca persoane juridice de utilitate publică – cf. Art. 8, alin. 1 din Legea cultelor, a cultelor religioase, această împărțire ușor exagerată.

58 Art. 9, alin. 3 – „În instituțiile de învățământ superior particular și confesional particular învățământul este cu taxă. Quantumul taxei este propus de consiliul de administrație al instituției de învățământ, în conformitate cu prevederile legale în vigoare.”

Această situație demonstrează, pe de o parte, implicarea statului în satisfacerea nevoilor bisericii, educația viitorilor clerici fiind și rămânând un aspect de interes național, pentru legătura dintre biserică și stat, iar pe de altă parte, este un rezultat al dialogului dintre instituțiile centrale și reprezentanții cultelor.

De abia prin articolul 12, alin.1 înțelegem într-o oarecare măsură despre ce este vorba în împărțirea instituțiilor, acestea fiind de *stat, particulare sau confesional particulare*. Arătându-se că, instituțiile de învățământ superior ale cultelor recunoscute, adică facultățile de teologie ce aparțin unei universități de stat se regăsesc în această categorie, cele particulare, sunt cele ce se autofinanțează și care nu primesc subvenții de la stat, excepție fiind cele confesionale particulare, care fac parte din a treia categorie.

Însă, pentru a înțelege pe deplin această împărțire, articolul 97, alin. 4 din noua lege ne specifică faptul că pentru a ocupa un post didactic de conducere, administrativ sau auxiliar, în cadrul unor instituții de învățământ confesional de stat și confesional particular, la nivel universitar, aceștia au nevoie de avizul cultului. Așadar, după cum menționasem anterior, învățământul superior a fost împărțit după modelul stat și particular, însă cu o ușoară ambiguitate.

De asemenea, noua lege continuă prevederile celei vechi prin art. 126, alin. 5-6, prin care, în cadrul *instituțiilor de învățământ superior confesionale, drepturile, libertățile și obligațiile studenților sunt stabilite și în funcție de specificul dogmatic și canonic al fiecărui cult*, aceștia putând să se organizeze cu respectarea statutului și a normelor dogmatice și canonice. Acest aspect arătând clar dubla normare și reprezentare, a ceea ce prevăd ordinele de ministru, ori alte legi, cu privire la drepturile și obligațiile studenților, dar și la asociațiile, ligile, ori grupurile ce pot fi înființate, însă doar cu atenționarea că acestea funcționează în concordanță cu învățătura de credință și canoanele, ori regulamentele cultului lor.

Cât ține de finanțarea instituțiilor de învățământ superior, cu precădere asupra celor confesionale particular acreditate, articolul 147, alin. 9 face o completare a normării anterioare, conform căruia „*Statul poate sprijini învățământul superior particular și confesional particular acreditat. Autoritățile publice locale pot oferi stimulente pentru anumite categorii de studenți și absolvenți în vederea pregătirii specialiștilor pentru piața muncii, potrivit cerințelor locale*”.

Concluzii și puncte de vedere

Este important să recunoaștem că, în ciuda progreselor înregistrate în domeniul educației religioase, există încă provocări semnificative în școlile românești. Lipsa cadrelor didactice calificate, adică atât din punct de vedere al competențelor lor teologice, cât și psihopedagogice, continuă să afecteze calitatea educației religioase. În plus, politicile publice și abandonul economic anual, din partea statului, au contribuit la secularizarea și minimizarea educației românești, ceea ce face și mai dificilă abordarea acestor provocări în societatea de astăzi. Prin cele enunțate trebuie să înțelegem că există o lipsă de cadre didactice calificate în sistemul românesc de educație publică, în special în domeniul religiei, dar nu că acestea lipsesc complet. Este important să ne asigurăm că profesorii de religie sunt bine pregătiți și dedicați profesiei lor, asemeni și cadrele didactice universitare, având o bogată înțelegere a domeniului lor de cercetare, deoarece toți aceștia, au o responsabilitate importantă în educarea elevilor și a studenților. De asemenea, este esențial să existe o deschidere la modernitate, iar utilizarea metodelor de predare eficiente, actualizate la nevoile tinerilor, este esențială pentru a atrage elevii și studenții către disciplina religie, dar și către celelalte discipline teologice din spațiul universitar.

Este posibil ca unul dintre elementele necesare pentru un echilibru spiritual să fie moralitatea, așa cum am văzut încă din primele secole. Dacă ne gândim la formarea primelor școli din lume, acestea armonizau, pe cât posibil, spiritualitatea și religiozitatea cu materiile de bază pentru prosperitatea umană. Astfel că puteam avea discipline precum istoria, geografia, matematica, psihologia sau chiar astrologia în concordanță cu religia și teologia. De fapt, prin tot ce am reușit să evidențiem până aici nu ne-am dorit să vorbim despre o autonomie a unei confesiuni, față de o alta sau despre întâietatea vreuneia, ci vorbim despre formarea unor caractere morale, integre, etice ale societății viitoare, ale României sfârșitului de secol XXII, din partea tuturor cultelor. În consecință, înțelegerea diferențelor esențiale ale credințelor, fie chiar învățăturile de credință care sunt adăugate sau eliminate din cadrul cultelor recunoscute oficial în România, nu face decât, pe de o parte, să elimine orice avânt curajos antisemit care ar putea duce la o posibilă izbucnire a unui război religios, iar, pe de altă parte, reduce considerabil numărul acelor persoane care se consideră atei sau fără convingeri religioase, fiind doar lipsiți de cunoștințe. În plus, aceste toate cunoștințe ne

ajută să înțelegem că suntem descendenți ai protopărinților noștri Adam și Eva, că suntem creația unei puteri creatoare, respingând astfel ideologia darwinistă, ce reușește să suprime tot acest frumos biblic și istoric.

Contribuțiile legislative și istorice privind cultele recunoscute în România au fost complexe și au parcurs un drum anevoios, marcat de piedici în respectarea drepturilor acestora. În acest sens, am dorit să prezentăm o parte din aceste normative legislative într-un mod accesibil, însoțite de momente istorice relevante pentru dezvoltarea învățământului religios ortodox. Comentariile juridice și istorice oferind o perspectivă asupra organizării și funcționării primelor școli catehetice și institute teologice orientale din primele secole, precum și asupra evoluției ulterioare a Școlilor religioase, Seminarilor, Institutelor și Academii Teologice, până la Facultățile de Teologie din spațiul românesc actual.

Din moment ce nu consider că sunt cuvintele mele mai potrivite pentru a încheia, voi prezenta opiniile a trei personalități ale istoriei lumii, despre ce înseamnă învățământul religios, cu toate aspectele sale:

„Religiunea și morala sunt temelia binelui obștesc. Acela, care ar cerca să surpe acești stâlpi de granit, nu este patriot. Fiecare om politic adevărat le va iubi tot așa de mult, ca și orice creștin bun. Minte și revelațiunea dovedesc că, fără religiune, moralitatea-în popor e moartă.” **George Washington.**

„Dintre toate sfințele lucrări, educația religioasă a tinerilor este cea mai sfântă. Educația este cauza tuturor lucrurilor, fie ele bune sau rele.” **Sf. Teofan Zăvorâtul.**

„Dacă unii părinți își trimit copiii la o școală, deasupra căreia e scris: «Aici nu se învață religiunea», atunci acești părinți sunt buni de pus sub acuzare.” **Victor Hugo.**

Bibliografie:

I. Sfânta și Dumnezeiasca Scriptură a Bisericii Ortodoxe Române.

II. Legi și Coduri de legi:

1. Constituția României din 2003.
2. Codul Civil Română, actualizat septembrie 2024.
3. Legea nr. 1150/1864, asupra instrucțiunii a Principatelor Unite Române.

4. Legea organică din 1893, privind clerului mirean și seminariile.
5. Legea 79/1928, privind învățământul secundar.
6. Legea nr. 84/1995, privind învățământul.
7. Legea nr. 1/2001, privind educația națională.
8. Legea nr. 489/2006, privind libertatea religioasă și regimul general al Cultelor.
9. Legea nr. 199/2023, privind învățământul superior.
10. Decizia nr. 1093/952 din 30 iulie 1952, prin care se decide Regulamentul pentru organizarea și funcționarea instituțiilor de învățământ teologic din Patriarhia Română.

III. Manuale, studii, tratate, articole de specialitate:

- BULACU, Pr. Mihail, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1928.
- CĂLUGĂR, Pr. prof. Dumitru, *Catehetică*, ediția IV, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2005.
- DRÂMBA, Ovidiu, *Istoria Culturii și Civilizației*, București, Ed. SAECULUM I.O., 2000, vol. 3, p. 98.
- FAYE, Eugène, *Etudes sur les origines des Églises de Tage apostolique* Ed. 1909, Hachette Bnf, Paris, 2023.
- JACQUIER, Eugene, *La doctrine des douze Apôtres et ses enseignements*, Paris, 1981.
- *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române sub Înalt Prea Sfințitul patriarh justinian 1948-1953*, București, EIBMBOR, 1953, pp. 99-177.
- LUPAN, Ernest și I. Sabău-Pop, *Tratat de drept Civil Român, vol. II Persoane*, București, Editura C.H.Beck, 32007.
- POPESCU, Teodor, *Primii didascăli creștini*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1932.
- POPOVICI, Nicolae, *Manuel de Drept Bisericesc Ortodox Oriental cu privire specială la dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române*, Arad, Diecezane ORTROM, 1925.
- VIZITIU, Pr. Mihai și Bahrin, Pr. Dragoș, volum omagial *Două secole de învățământ teologic seminarial (1803-2003)*, Iași, Editura Trinitas, 2003.

IV. Colecții:

- EUSEBIU DE CEZAREEA, „*Scrieri partea întâi, Istoria Bisericească Martirii din Palestina*”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 13, trad. de Pr. Prof. T. Bodogae, București, EIBMBOR, 1987.
- IRINEU DE LYON, *Împotriva ereziilor*, cartea a IV-a.
- SF. GRIGORIE TAUMATURGUL și METODIU DE OLIMP. *Scrieri, „Discursul Sfântului Grigorie Taumaturgul, adresat lui Origen, în Ceza-reea Palestinei”*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 10, trad. de Pr. Prof. Constantin Cornițescu, București, EIBMBOR, 1984.

V. Reviste:

Revista *Basileia*, nr. 1, 2008.

Revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12, 1938.

Revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12, 1957.

Revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 2, 1883.

Revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 2, 1914.

Revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7, 1905.

Revista *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 8, 1887.

Revista *Glasul Bisericii*, nr. 3-4-, 1966.

Revista *Glasul Bisericii*, nr. 9-10, 1961.

Revista *Studii Teologice*, anul V, 1936.

Revista *Studii Teologice*, nr. 4, 1991.

Revista *Studii Teologice*, nr. 4-6, 1994.

Revista *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1954.